

Теоретико-методологічні аспекти проведення аудиту кредитних операцій банківських установ

В статті визначається місце та роль аудиту кредитних операцій в загальній системі банківського нагляду та регулювання. Обґрунтовано мету, об'єкти та порядок проведення аудиту кредитних операцій банківських установ.

банківські установи, аудит кредитних операцій, об'єкти аудиту

Провідне місце в системі економічних відносин належить інститутам фінансового ринку, серед яких слід виділити банки як інститути, через які проходить рух основної частини грошових ресурсів у виробничій і невиробничій сферах народногосподарського комплексу країни. Останнім часом все більшого значення набувають кредитно-розрахункові операції банків, оскільки саме вони є основою банківського бізнесу та головною статтею доходу банку. Організуючи в масштабах всієї економіки кредитний процес, банки надають власникам тимчасово вільних коштів можливість зберігати їх у досить зручній формі різноманітних депозитів, що приносять реальний дохід у вигляді процентів та забезпечують належний рівень ліквідності. Водночас використання кредиту позичальниками сприяє прискоренню обороту капіталів, скороченню витрат виробництва, розширенню виробничих потужностей та зростанню прибутків. Крім того, банківський кредит є досить гнучкою формою задоволення тимчасових потреб суб'єктів ринку в коштах, надаючи можливість найбільш зручного пристосування умов видачі позики до потреб конкретного позичальника.

Враховуючи ризикований характер кредитних операцій, в усіх країнах з ринковою економікою в тому чи іншому вигляді функціонує система банківського регулювання та нагляду, різні аспекти якої розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних авторів [1, 2]. Невід'ємним елементом даної інфраструктури є аудиторські фірми, які, поряд з іншими органами банківського регулювання та нагляду, сприяють своєю діяльністю укріпленню та підвищенню надійності банківської системи.

Загальний порядок проведення аудиторських перевірок та надання аудиторських послуг розглядається в працях таких вчених України як Білуха М.Т., Голов С.Ф., Гуцайлюк З.В., Давидов Г.М., Дорош Н.І., Завгородній С.Я., Рудницький В.С., Савченко В.Я., Усач Б.Ф. та інших. Незважаючи на це, в економічній та фаховій літературі питанням аудиту кредитних операцій приділяється недостатня увага, за останні десятиріччя спеціальних наукових видань, присвячених питанням та проблемам аудиту в банківських установах, було видано недостатньо. Отже, надзвичайну актуальність має дослідження банківського аудиту з точки зору системного підходу, формування загальних принципів та методологічних засад його проведення. Метою даного дослідження є дослідження теоретико-методологічних засад проведення аудиту кредитних операцій банківських установ.

Головною метою проведення аудиту кредитних операцій є:

- перевірка законності здійснюваних банком операцій;
- аналіз та оцінка ризику кредитних операцій;
- оцінка якості управління кредитними операціями.

Виходячи з даної мети можна виділити наступні об'єкти аудиторської перевірки кредитних операцій банківських установ:

- організація кредитної роботи в банку та дотримання порядку оформлення документів на видачу (продовження) кредиту;
- правильність оформлення документів забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами, порядок збереження цих документів;
- правильність відображення в обліку операцій з видачі та погашення кредитів;
- правильність відображення в обліку операцій з нарахування та отримання відсотків за користування кредитом;
- своєчасність списання з балансу прострочених відсотків і суми основного боргу при виконанні кредитного договору з порушенням зобов'язань;
- своєчасність та повнота створення, коригування та використання резервів на можливі втрати за позичками;
- здійснення банком контролю за виконанням кредитних договорів, організація роботи банку з простроченою заборгованістю;
- операції кредитування шляхом відкриття кредитних ліній;
- операції кредитування у формі овердрафта.

Найбільш складним об'єктом аудиту в даному випадку виступає рівень кредитного ризику. При оцінці кредитних ризиків аудитори повинні розглядати систему факторів, що впливають на ці ризики. Вивчення досвіду банківського нагляду свідчить, що до таких факторів прийнято відносити:

- структуру кредитного портфеля та наявність концентрацій;
- якість застави;
- недосконалість кредитної організації через низький рівень менеджменту в області кредитної політики;
- адекватність методів, що використовуються для виявлення кредитних проблем;
- забезпечення підтримки допустимих меж втрат за кредитами та позичками на рівні ризиків;
- кадрове та професійне забезпечення у відповідності з обсягами кредитування, видами кредитів;
- правильність та достовірність обліку в частині активів, пов'язаних з кредитуванням, зобов'язаннями та резервами;
- наявність необхідних механізмів управління для розподілу портфелів і контролю за дотриманням нормативних актів та принципів кредитної політики.

Інформаційними джерелами для перевірки кредитних операцій є:

- нормативні документи Національного банку України;
- угоди про надання кредиту;
- угоди і документи про забезпечення зобов'язань з кредитування;
- угоди про заставу майна;
- кредитні справи клієнтів;
- реєстри бухгалтерського обліку (меморіальні ордери, особисті рахунки, оборотно-сальдові відомості);
- баланси клієнтів і банку.

Етапи проведення аудиту кредитних операцій банківських установ можна класифікувати наступним чином:

Етап 1 - перевірка стану кредитної документації та кредитних справ клієнтів, який включає наступні аудиторські процедури:

- оцінка відповідності укладених договорів чинному законодавству та рішенням органів управління;
- перевірка кредитних справ, в тому числі наявності необхідної та достатньої інформації про позичальника, зміни його статусу та фінансового положення, обґрунтування пролонгування кредиту, правильності оформлення заставних зобов'язань та інших видів забезпечення;
- оцінка відповідності процедури розгляду кредитної заявки, прийняття рішення про видачу кредиту і контролю за його погашенням вимогам нормативних актів та внутрішньобанківських документів;
- оцінка організації контролю за якістю та станом кредитного портфелю, забезпеченістю кредитів, обґрунтованістю пролонгування, своєчасністю повернення кредиту і організації претензійної роботи;
- оцінка відповідності законодавству рішень кредитного комітету і органів управління банку.

Етап 2 - перевірка операцій банку з кредитування клієнтів в гривнях та в іноземній валюті. На даному етапі здійснюються наступні аудиторські процедури:

- перевірка відповідності законодавству, правильності та своєчасності проведення кредитних операцій, їх відповідності законодавству та виконання умов договорів;
- перевірка правильності відкриття, ведення та закриття банком рахунків наданих кредитів;
- перевірка повноти, правильності та своєчасності відображення в обліку нарахування та сплати відсотків по наданим позичкам;
- перевірка правильності обліку звичайної та простроченої кредитної заборгованості, перевірка ведення позабалансового обліку.

Особливу увагу на даному етапі слід приділити перевірці кредитів, наданих акціонерам (учасникам), інсайдерам та працівникам банку.

Етап 3 - перевірка операцій банку за отриманими міжбанківськими кредитами в гривнях та в іноземній валюті, який включає наступні аудиторські процедури:

- перевірка відповідності законодавству, правильності та своєчасності проведення операцій за отриманими міжбанківськими кредитами в гривнях та в іноземній валюті;
- перевірка правильності відкриття, ведення та закриття банком рахунків отриманих кредитів, їх відповідності законодавству і виконання умов договорів.
- перевірка правильності обліку звичайної та простроченої заборгованості за кредитами, ведення позабалансового обліку;
- перевірка повноти, правильності та своєчасності нарахування, відображення в обліку та сплати банком відсотків за отриманими кредитами.

Етап 4 - перевірка операцій банку за наданими міжбанківськими кредитами в гривнях та в іноземній валюті, який включає наступні аудиторські процедури:

- перевірка відповідності законодавству, правильності та своєчасності проведення операцій за наданими міжбанківськими кредитами в гривнях та в іноземній валюті;
- перевірка правильності відкриття, ведення та закриття банком рахунків наданих кредитів;
- перевірка повноти, правильності та своєчасності відображення в обліку операцій з нарахування та отримання відсотків за наданими кредитами.

Етап 5 - перевірка достатності сформованого резерву для можливих втрат за кредитами згідно з вимогами НБУ по їх створенню та правильністю використання, а саме:

- оцінка відповідності законодавству рішень органів управління про створення та використання резерву;
- оцінка правильності віднесення наданих кредитів до відповідної групи ризику;
- перевірка повноти, своєчасності та правильності відображення в обліку операцій зі створення, регулювання та використання резерву.

Етап 6 - оцінка організації внутрішньобанківського контролю кредитних операцій, в тому числі з нерезидентами України.

При здійсненні аудиту кредитних операцій рекомендується використовувати в якості робочого документа аудитора оціночну таблицю, структура та зміст якої наведено в таблиці 1.

Перевірка організації кредитної роботи в банку та дотримання порядку оформлення документів на видачу (продовження) кредиту розпочинається з вивчення, аналізу та оцінки того, як сприяє організація кредитної роботи зниженню кредитних ризиків банку. Оцінка рівня постановки кредитної роботи базується на вивченні функцій відділів (управлінь), які займаються питаннями кредитування, ознайомленні із змістом кредитної політики банку. Перевіряється правильність розподілу обов'язків в цих управліннях, виявляються випадки суміщення обов'язків кредитного інспектора та бухгалтера, оцінюється стан внутрішньобанківського контролю за здійсненням кредитних операцій.

Вивчаючи кредитну політику банку слід оцінити її стратегічну направленість (мету, пріоритети, принципи), проконтролювати відповідність інструктивних матеріалів, що містяться в ній, нормативним актам Національного банку України в галузі кредитування, оцінити якість методичних розробок у сфері аналізу кредитоспроможності позичальників, аналізу кредитного портфеля банку, організації контролю за виконанням кредитних договорів. На даному етапі перевіряється організація роботи кредитного комітету, його персональний склад, дотримання нормативних документів, що регламентують його діяльність, аналізуються протоколи засідань кредитного комітету, контролюється фактичне виконання прийнятих ним рішень. Слід впевнитись, чи дотримуються в банку встановлених лімітів та обмежень на здійснення кредитних операцій.

Перевірка дотримання порядку оформлення документів на видачу кредитів здійснюється шляхом вивчення кредитних справ клієнтів-позичальників. Так, перевірка правильності оформлення кредитного договору зводиться до встановлення наявності в ньому таких даних: дата укладення, повне найменування та платіжні реквізити сторін, сума кредиту та можливість її коригування сторонами, цільове призначення кредиту, порядок та строки видачі і погашення основної суми кредиту (боргу) та процентів за ним, процентна ставка і можливість її коригування у зв'язку із змінами економічної ситуації, забезпечення кредиту, умови дострокового розірвання кредитного договору та штрафні санкції за невиконання вимог договору, порядок розгляду спорів по договору.

При продовженні кредиту перевіряється оформлення його додатковими угодами (якщо інше не передбачено кредитним договором) і розгляд на кредитному комітеті. Слід звернути увагу на необхідність одночасної пролонгації кредиту та договору забезпечення кредиту (договору застави, банківської гарантії або поручительства тощо).

Таблиця 1 – Робочий документ аудитора „Аудит кредитних операцій”

№	Об'єкти, що підлягають перевірці	Стан об'єкту, який дозволяє аудитору видати позитивний аудиторський висновок	Фактично встановлено в результаті аудиту конкретної банківської установи
1.	Повнота поданих клієнтами документів на одержання кредиту	1. Наявність необхідних документів згідно вимог.	
2.	Обґрунтованість видачі кредитів (забезпеченість): - під гарантії інших банків; - під гарантії страхових компаній; - під заставу. Рівні (ступені) ризику	1. Наявність протоколу засідання кредитної комісії з надання кредиту. 2. Наявність розрахунків ступенів ризику. 3. Юридична відповідність кредитних угод або документів, що забезпечують виконання зобов'язань з кредитування.	
3.	Дотримання визначеного нормативними документами НБУ порядку відкриття, ведення і закриття позичкових рахунків	1. Наявність необхідних документів на відкриття позичкового рахунку. 2. Наявність розпорядження керівника банку.	
4.	Правильність нарахування, оформлення і отримання відсотків за позичками	1. Відповідність нормативним (рекомендаційним) документам і листам Національного банку України	
5.	Наявність простроченої заборгованості з кредитів, правильність її обліку	1. Дотримання строків пролонговування. 2. Своєчасне віднесення до простроченої заборгованості. 3. Правильне нарахування та відображення в обліку відсотків за заборгованістю.	
6.	Оцінка стану і реальності простроченої заборгованості	1. Правильність віднесення простроченої заборгованості до: - сумнівної; - небезпечної; - безнадійної.	
7.	Наявність і своєчасність створення та використання резерву витрат за позичками	1. Можливість. 2. Своєчасність. 3. Достатність розмірів.	
8.	Оцінка виданих кредитів за ступенем ризику	1. Проведення розрахунків за існуючими методиками рейтингової оцінки. 2. Оцінка ризику видачі кредиту	
9.	Своєчасність і правильність списання на результати діяльності кредитів, які класифіковані як безнадійні	1. За рахунок резерву витрат за позичками 2. За рахунок власного прибутку, що залишається в розпорядженні банку (спеціальних фондів)	

Перевірка правильності оформлення документів по забезпеченню виконання зобов'язань за кредитними договорами є важливим етапом аудиту кредитних операцій. Вона розпочинається з вивчення документів, що забезпечують повернення наданих кредитів: застави, гарантій, поручительств.

При перевірці порядку збереження документів виходять частіше всього з наступного: перший екземпляр кредитного договору, договору застави, гарантійні зобов'язання, поручительства, цінні папери, інші цінності, прийняті під заклад, повинні зберігатися в сховищі банку-кредитора в окремих конвертах в порядку зростання номерів позичкових рахунків. Другий екземпляр кредитного договору, копії договору застави, гарантійних зобов'язань та поручительств, засновницьких документів позичальника, висновки кредитного комітету про доцільність видачі кредиту та інші документи, що використовуються в процесі виконання кредитного договору, знаходяться в кредитній справі, яка оформлюється на кожного позичальника і зберігається в кредитній службі банку. Щомісячно або не менше одного разу на місяць кредитна служба повинна проводити інвентаризацію всіх діючих кредитних договорів.

В ході перевірки правильності відображення в обліку операцій з видачі та погашення кредитів, перш за все, перевіряється дотримання порядку видачі та погашення основної суми кредиту.

Важливим етапом є перевірка своєчасності та повноти погашення виданих кредитів та повернення предметів застави. При цьому перевірці підлягають виписки з позичкових та розрахункових (поточних) рахунків клієнтів-позичальників, якщо вони обслуговуються в банку-кредиторі, або виписки з кореспондентського рахунку банку-кредитора, якщо вони обслуговуються в іншому банку. Вибірково слід перевірити дотримання черговості погашення сум заборгованості: штрафи, пені, відсотки, основний борг (якщо інше не встановлено кредитним договором).

При здійсненні перевірки правильності відображення в обліку операцій з нарахування та отримання відсотків за використання кредиту перевіряється своєчасність нарахування відсотків та повнота відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку. Слід перевірити, чи нараховуються при настанні дати сплати процентів за користування кредитом в банку-кредиторі відсотки, що відносяться до поточного місяця, і чи відображаються вони в обліку аналогічним образом. Важливо встановити, чи погашається при отриманні банком відсотків, нарахованих за минулий та поточний місяці, заборгованість по особовому рахунку позички.

Перевірка своєчасності списання з балансу прострочених відсотків і суми основного боргу при виконанні кредитного договору з порушенням зобов'язань є важливим розділом аудиту кредитних операцій.

На відповідних балансових рахунках прострочена заборгованість обліковується до моменту: погашення її позичальником; закриття кредитного договору на основі договору новації або на інших підставах передачі права третій особі; списання її з балансу банку у встановлених випадках за рахунок створеного резерву або за рахунок інших джерел.

При перевірці слід звернути увагу на дотримання порядку погашення простроченої заборгованості: в першу чергу повинні утримуватися передбачені договором штрафні санкції за прострочення, потім заборгованість за простроченими відсотками і в останню чергу прострочена заборгованість за основним боргом (якщо інше не обумовлено в кредитному договорі).

При здійсненні перевірки своєчасності та повноти створення, коригування та використання резервів під можливі втрати за позичками необхідно перевірити правильність створення та достатності створених резервів, що зводиться до оцінки коректності проведеної банком класифікації позик, тобто віднесення тієї чи іншої

позички до відповідної групи ризику виходячи із встановлених критеріїв. До числа таких критеріїв відносяться: забезпеченість позичок; наявність простроченої заборгованості за основним боргом та відсотками; можливість переоформлення позичок. Від цих критеріїв залежить належність кожної позички до однієї із п'яти груп ризику (стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні), а від цього, в свою чергу, залежить і правильність визначення розміру відрахувань в створений резерв.

Найбільш типовими порушеннями, що можуть бути виявлені при перевірці кредитних операцій, є:

- недостатнє обґрунтування необхідності виданих позичок;
- помилки (навмисні та ненавмисні) при нарахуванні відсотків;
- несвоєчасне віднесення прострочених позичок на призначений для цього рахунок;
- відсутність або недостатній розмір резерву на можливі збитки за позичками;
- юридична неправомірність кредитних і заставних угод та відносин і т. ін.

Таким чином, підкреслюючи важливість аудиту як незалежної форми фінансового контролю діяльності банківських установ, слід зазначити, що подальші теоретичні та практичні розробки з метою створення комплексної системи методологічних засад проведення аудиторських перевірок не лише кредитних операцій, а й інших аспектів діяльності банківських установ є важливим напрямком наукових досліджень.

Список літератури

1. Банковский контроль и аудит / Сибирский институт финансов и банковского дела: Учеб. пособие / Н.В. Фадейкина, Е.К. Болгова, М.Н. Скурихин, А.В. Брыкин; Под общей ред. д-ра экон. наук, проф. Н.В. Фадейкиной. – М.: Фининсы и статистика, 2002. – 496 с.
2. Грушко В.І., Лаптев С.М., Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 264 с.
3. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік та прийняття рішень в банках: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.– К.: КНЕУ, 2000. – 404 с.
4. Правові основи захисту банківської системи від злочинних посягань: Курс лекцій / В.А. Предборський (наук. керівник авт. колективу), Тараненко Ю.О., Остапишин Т.П., Попович В.М., та інші. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 138 с.

В статье рассматривается место и роль аудита кредитных операций в общей системе банковского надзора и регулирования. Обоснованы цель, задачи и порядок проведения аудита кредитных операций банковских организаций.

The place and role of audit of credit operations in general system of banking control and regulation are described in the article. The aim, tasks and ways of exercising the audit of bank credit operations are investigated.